

Empatia osobowa: metoda pomiaru

Zenon Uchnast¹

Katedra Psychologii Ogólnej

Instytut Psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

PERSONAL EMPATHY: OPERATIONALIZATION AND MEASUREMENT

Abstract. The empathy is conceptualized as a personal disposition for a cooperative and dialogical interpersonal relations. It has some frame of references with the rogerian empathic attitude characterized by an unconditional *vs* conditional acceptance and friendliness to others and, the following six additional factors: readiness for support others, being at ease, reliability, emotional stability, feeling for the situation and self-clarity. These seven factors of the introduced 80 items inventory (*Personal Empathy Inventory* – PEI) strongly correlate with the factors of the „*Feeling of Security and Personal Resiliency Inventory*” (Uchnast 1997). The reliability, validity and preliminary normalization of the PEI is based on the data from 268 students. Presented multidimensional operationalization of the empathy permits to measure the quality of the empathic orientation toward others (unconditional *vs* conditional) in the context of six others factors measuring its interpersonal and intrapersonal aspects.

Pomimo utrzymującej się popularności podejścia poznawczego w psychologii akademickiej, systematycznie wzrasta zainteresowanie udziałem czynników emocjonalnych w organizacji i w ukierunkowaniu zachowania się. W szczególności zaś znaczący jest ich udział w funkcjonowaniu interpersonalnym i społecznym. Wykazuje to w swoich publikacjach Goleman (1997; 1999). Popularyzuje on koncepcję *inteligencji emocjonalnej* jako zespół kompetencji do skutecznego realizowania zdań życiowych, odnoszenia sukcesów w pracy zawodowej, radzenia sobie z napotykanymi trudnościami w relacjach interpersonalnych i społecznych. Za jedną z bardzo znaczących kompetencji emocjonalnych Goleman (1999, s. 50) uznaje empatię, którą określa jako zdolność do rozumienia uczuć i potrzeb – zarówno własnych, jak i innych osób. Wyraża się ona również wyczuwaniem u innych zdolności do rozwoju i doskonalenia się, nastawieniem usługowym, gotowością do wspierania różnorodności, rozpoznawaniem emocjonalnych aspektów w relacjach interpersonalnych.

W artykule pt. *Empatia jako postawa egzystencjalna* (1996) zwróciłem uwagę nie tylko na różnorodność określeń empatii we współczesnej literaturze psychologicznej, ale również na potrzebę przezwyciężenia ciągle aktualnej diltheyowskiej tradycji, w której utożsamia się empatię z reaktywną wrażliwością na bodźce emocyjne. Empatia ujmowana jest wówczas jako sposób poznawania innych przez naśladowanie, identyfikację czy też przez bierną syntonię z ich stanem emocjonalnym. Spopularyzowana w polskiej literaturze psychologicznej Mehrabiana i Epsteina Skala Empatii (1971) umożliwia pomiar empatii tylko w jednym wymiarze: syntonizna emocjonalna wrażliwość na innych-obojętność. Proponując we wspomnianej publikacji, ujęcie empatii jako postawy egzystencjalnej, czerpałem inspiracje z wczesnych fenomenologicznych ujęć empatii przez Stein (1917/1988) i z egzystencjalnego ujęcia empatii przez Binswanger (1958), które ostatecznie uznałem za bliskie rogeriańskiemu ujęciu postawy empatycznej jako podstawowego warunku skuteczności psychoterapii skoncentrowanej na osobie klienta (Rogers, 1951; 1959; 1961). Obecnie prezentuję Kwestionariusz Empatii Osobowej (KEO) będący czynnikową metodą pomiaru komponent empatii jako postawy charakterologicznej, które wydają się zbieżne z wyodrębnionymi przez Golemana kompetencjami emocjonalnymi. Można by je zatem traktować jako szczególnie znaczące wyznaczniki empatycznego funkcjonowania w relacjach interpersonalnych.

DOBÓR PYTAŃ KWESTIONARIUSZOWYCH

Kwestionariusz Empatii Osobowej składa się z 80 stwierdzeń, które wyodrębniono w trzech kolejnych etapach. Etap pierwszy. Z zestawu 76 stwierdzeń – określających zainteresowanie innymi, poczucie bliskości w relacjach interpersonalnych i gotowość do udzielenia wsparcia będącym w potrzebie – wyodrębniłem 41 stwierdzeń, które różnicowały przynajmniej w 30% badaną próbkę studentów (N = 140) i spełniały wymogi homogeniczności, obliczanej za pomocą statystyki *Matrix Sampling Adequacy* (MSA) i testu Bartletta. Wyodrębnione stwierdzenia utworzyły pierwotną wersję KEO, którą poddałem wstępnej weryfikacji w badaniach 267 osób (154 kobiet i 113 mężczyzn). Osoby badane zaznaczały swe ustosunkowanie do 41 stwierdzeń według następującej 5-stopniowej skali: Zupełnie prawdziwe (4 pkt.), Raczej prawdziwe (3 pkt.), Nie jestem zdecydowany (2 pkt.), Raczej fałszywe

1 Adres do korespondencji: Instytut Psychologii KUL, Al Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: uchnast@kul.lublin.pl.

ZENON UCHNAST

(1 pkt.) lub Zupełnie fałszywe (0 pkt.).

Uzyskane dane liczbowe poddałem analizie czynnikowej metodą *Varimax, principal components* dla zmiennych współzależnych, obliczonej za pomocą komputerowego pakietu *StatSoft. Inc: STATISTICA*, v. 5.0. W wyniku przeprowadzonych analiz statystycznych wyodrębniono trzy czynniki, po 10 stwierdzeń w każdym. Czynnikiem tym przypisano następujące nazwy: (1) *Życzliwość spontaniczna* (ŻS), (2) *Życzliwość warunkowa* (ŻW) i (3) *Wspieranie innych* (WI). W tabeli 1 zostały zamieszczone wagi czynnikowe wyodrębnionych 30 wstępnych stwierdzeń Kwestionariusza Empatii Osobowej.

Tabela 1.

Wagi czynnikowe 30 stwierdzeń trzech podstawowych czynników KEO

Nr stwierdzenia	ŻS	Nr stwierdzenia	ŻW	Nr stwierdzenia	WI
1	0,698	11	0,735	21	0,663
2	0,687	12	0,693	22	0,658
3	0,634	13	0,637	23	0,646
4	0,632	14	0,594	24	0,645
5	0,508	15	0,471	25	0,641
6	0,438	16	0,453	26	0,636
7	0,330	17	0,448	27	0,634
8	0,325	18	0,426	28	0,632
9	0,300	19	0,280	29	0,614
10	0,280	20	0,212	30	0,534

Uznając czynniki *Życzliwości spontanicznej* (ŻS) i *Życzliwości warunkowej* (ŻW) za wyznaczniki dwu podstawowych sposobów ekspresji empatii w relacjach interpersonalnych, wyodrębniłem dwa zestawy stwierdzeń, które okazały się istotnie zbieżne z wynikami uzyskanymi w czynnikach ŻS i ŻW.

Etap drugi. Z listy dodatkowych 48 stwierdzeń korelujących z czynnikiem ŻS wyodrębniono za pomocą analizy czynnikowej, według podanej wyżej techniki, trzy dalsze czynniki: (4) *Wyczucie sytuacji* (WS), (5) *Swoboda towarzyska* (ST), (6) *Solidność* (SO).

Etap trzeci. Z listy dodatkowych 51 stwierdzeń, korelujących dodatnio z czynnikiem *Życzliwość warunkowa* (ŻW), wyodrębniono kolejne dwa czynniki: (7) „Niestabilność emocjonalna” i (8) „Nieznajomość siebie”. Z uwagi na wysokie wskaźniki dodatniej korelacji z czynnikiem *Życzliwości warunkowej* (ŻW), czynniki te jednocześnie korelują ujemnie z czynnikiem *Życzliwości spontanicznej* (ŻS).

Mając jednak na uwadze wypracowanie wewnętrznie spójnej i jednokierunkowej operacjonalizacji 8-czynnikowej empatii osobowej zdecydowano się, by odpowiedziom na stwierdzenia tworzące dwa ostatnie czynniki (7 i 8) przypisywać odwrotne wartości liczbowe: Zawsze fałszywe (4 pkt.), Raczej fałszywe (3 pkt.), Nie jestem zdecydowany (2 pkt.), Raczej prawdziwe (1 pkt.) i Zawsze prawdziwe (0 pkt.). Konsekwentnie, dwu ostatnim czynnikom nadano następujące nazwy 7 – Równowaga emocjonalna (RE) i 8 – Znajomość siebie (ZN). W tabeli 2 zamieszczono wagi czynnikowe wyodrębnionych w powyższy sposób pięciu dodatkowych czynników KEO.

EMPATIA OSOBOWA: METODA POMIARU

Tabela 2.

Wagi czynników uzupełniających KEO

Nr	ST	Nr	SO	Nr	RE	Nr	WS	Nr	ZN
31	0,747	41	0,732	51	0,745	61	0,722	71	0,742
32	0,695	42	0,520	52	679	62	0,687	72	0,715
33	0,663	43	0,519	53	0,709	63	0,672	73	0,704
34	0,649	44	0,508	54	0,692	64	0,653	74	0,685
35	0,646	45	0,506	55	0,683	65	0,650	75	0,648
36	0,537	46	0,483	56	0,679	66	0,640	76	0,638
37	0,492	47	0,477	57	0,647	67	0,627	77	0,604
38	0,479	48	0,420	58	0,631	68	0,613	78	0,550
39	0,475	49	0,417	59	0,623	69	0,608	79	0,369
40	0,335	50	0,403	60	0,310	70	0,608	80	0,318

Stosunkowo wysokie wagi wartości czynnikowej, uzyskane dla stwierdzeń tworzących pięć uzupełniających czynników, stanowią zasadną podstawę do uznania ich wewnętrznej spójności i istotnego udziału w operacjonalizacji podstawowych wymiarów empatii osobowej. Nadto, mając na uwadze ujednolicenie kierunku współmienności poszczególnych czynników KEO, można traktować sumę wyników uzyskanych przez poszczególną osobę we wszystkich czynnikach tego kwestionariusza jako Ogólny Wskaźnik Empatii (OWE).

Psychometryczna charakterystyka czynników KEO

Podstawowe opisowe wskaźniki psychometryczne czynników KEO zamieszczone są poniżej w tabeli 3 i 4. W tabeli 3 podaję również wskaźniki rzetelności α Cronbacha dla zbioru pytań tworzących wyodrębnione czynniki oraz miary uśrednionej interkorelacji między pytaniami tworzącymi poszczególne czynniki.

Tabela 3.

Statystyki opisowe rozkładu wyników liczbowych w poszczególnych czynnikach KEO oraz wskaźniki rzetelności α Cronbacha dla pytań wchodzących w skład każdego z tych czynników (N = 268)

Czynniki KEO	M	σ	Skośność	Kurtoza	α Cronbacha	Uśredniona interkorelacja
ŻS	24,49	5,59	-0,379	0,498	0,628	0,16
Ż	25,13	5,15	-0,202	-0,243	0,719	0,21
I	25,47	5,11	-0,142	-0,210	0,849	0,37
T	22,47	6,87	-0,112	-0,398	0,841	0,45
O	24,59	4,86	-0,306	0,200	0,675	0,35
E	19,46	7,44	0,191	-0,674	0,879	0,17
S	23,40	6,73	-0,020	-0,289	0,890	0,42
N	24,47	6,38	-0,025	-0,403	0,855	0,38
WE	189,48	27,90	0,027	-0,010		

Kolejne, wstępne psychometryczne wskaźniki opisowe odnoszą się do wyników średnich uzyskanych przez 164 kobiety i 104 mężczyzn w KEO. W tab. 4 zamieszczone są statystyki opisowe wyników uzyskanych przez te osoby (studenci) we wszystkich ośmiu czynnikach KEO.

Tabela 4.

Statystyki opisowe wyników średnich w czynnikach KEO

Czynniki KEO	Kobiety		Mężczyźni		t	p
	M	σ	M	σ		
ŻS	24,92	5,52	23,82	5,65	1,58	0,1153
ŻW	25,65	5,05	24,33	5,24	2,05	0,0409
WI	25,90	4,84	24,78	5,48	1,76	0,0796
ST	21,90	6,89	23,38	6,78	-1,72	0,0860
SO	24,52	4,64	24,69	5,21	-0,28	0,7835
RE	18,52	7,24	20,92	7,54	-2,60	0,0098
WS	22,80	6,58	24,34	6,89	-1,83	0,0683
ZN	25,00	6,17	23,64	6,64	1,70	0,0902
OWE	189,21	27,78	189,89	28,21	-0,19	0,8461

W zasadzie nie stwierdza się znaczących różnic między kobietami a mężczyznami w zakresie podstawowego czynnika zoperacjonalizowanej empatii, tj. w czynniku *Życzliwości spontanicznej* (ŻS) i w trzech kolejnych czynnikach ujmujących sposoby jej ekspresji w relacjach interpersonalnych. Różnice ujawniły się jedynie w czynnikach: *Życzliwości warunkowej* (ŻW) i *Równowagi emocjonalnej* (RE).

W celu dookreślenia stopnia wewnętrznej spójności między czynnikami KEO i ujęcia podstawowych wymiarów ich organizacji zastosowałem statystykę interkorelacji. W tabeli 5 podaję macierz wskaźników korelacji (r Pearsona) między poszczególnymi wynikami liczbowymi uzyskanymi za pomocą KEO, które obliczono na podstawie danych uzyskanych od w/w 268-osobowej grupy studentów.

Tabela 5.
Macierz korelacji (r Pearsona) między czynnikami KEO

Czynniki	ŻS	ŻW	WI	ST	SO	RE	WS	ZN
ŻW	0,29*	1						
WI	0,52*	0,18*	1					
ST	0,31*	0,18*	0,47*	1				
SO	0,43*	0,14*	0,42*	0,36*	1			
RE	0,09	-0,43*	0,18*	0,17*	0,13*	1		
WS	0,31*	-0,13*	0,38*	0,54*	0,50*	0,50*	1	
ZN	0,06	-0,17*	0,13*	0,10*	0,10	0,54*	0,35*	1
OWE	0,61*	0,16*	0,68*	0,68*	0,65*	0,55*	0,78*	0,56*

* $p < 0,05$

Przeważająca liczba istotnie wysokich wskaźników współmienności wszystkich czynników wskazuje na dużą wewnętrzną ich spójność. Szczególnie znaczący jest wysoki poziom spójności między każdym z czynników KEO a uśrednionym wynikiem danych liczbowych z tych wszystkich czynników (OWE). Można by zatem wstępnie traktować ten właśnie uśredniony wynik jako *Ogólny wskaźnik empatii* (OWE) zoperacjonalizowanej w KEO. Niemniej jednak brak spójności znaku wskaźników korelacji czynnika *Życzliwości warunkowej* (ŻW) z czterema pierwszymi czynnikami i z trzema kolejnymi czynnikami (WS, RE, ZN) pozwala przypuszczać, iż wskaźnik OWE upraszcza wewnętrzną złożoność struktury zoperacjonalizowanej empatii.

Pogłębiona analiza podanej macierzy korelacji (tabela 5) skłania do wyodrębnienia trzech podstawowych wymiarów empatii. Pierwsze dwa czynniki (ŻS i ŻW) wyznaczają typ orientacji ku innym. W kontekście uzyskanych wskaźników korelacji zasadne wydaje się bowiem wyjście poza pomiar nasilenia empatii w wymiarze *życzliwość-obojętność*. Bardziej istotna dla empatii jest autentyczność życzliwości, którą Rogers określał jako bezinteresowne (bezwarunkowe) pozytywne ustosunkowanie (*positive regard*) do innej osoby (1959; 1967 s. 94; por. Uchnast, 1976). Rogers akcentował, iż nie chodzi w tu o jakąś skłonność do sentymentalnych odczuć, wzruszeń czy opiekuńczej życzliwości, ale raczej o spontanicznie i bez zastrzeżeń wyrażaną dobroć, poczucie odpowiedzialności i potrzebę bezinteresownego (niezaborczego) angażowania się w sprawy wzmacniania u innych zdolności do rozwoju poprzez samoaktualizację.

W powyższym sensie traktuję czynnik *Życzliwości spontanicznej* (ŻS) jako źródłowy czynnik zoperacjonalizowanej empatii. Koreluje on pozytywnie ze wszystkimi pozostałymi zmiennymi KEO. Natomiast czynnik *Życzliwości warunkowej* (ŻW) wydaje się mierzyć to, co Rogers określał jako akceptację warunkową. W kontekście ujawnionej współmienności tego czynnika z innymi czynnikami KEO (ŻS, WI, ST, SO) stwierdza się, iż życzliwość warunkowa jest raczej deklaratywną życzliwością. Czynnik ten koreluje bowiem negatywnie z czynnikami określającymi poziom kompetencji w zakresie: *Równowagi emocjonalnej* (RE), *Wyczucia sytuacji* (WS) i *Znajomości siebie* (ZN).

Druga grupa kolejnych czynników KEO (WI, ST, SO) ujmuje *kompetencje interpersonalne* do ekspresji życzliwości empatycznej poprzez bezpośrednie i spontaniczne bycie z innymi (ST), gotowość do wspierania będących w potrzebie (WI) czy też gotowość do odpowiedzialnego współuczestniczenia i współdziałania z innymi (SO).

Trzecia grupa czynników (RE, WS, ZN) ujmuje *kompetencje intrapersonalne* warunkujące adekwatne funkcjonowanie interpersonalne. Można by nadmienić, że Rogers uznawał, iż warunkiem rozwoju autentycznej empatii jest wewnętrzna zgodność (*congruence*) i zdolność do wyczucia specyfiki usytuowania innej osoby („*Wejść w jej buty*”). Przy czym nie mniej ważne dla ekspresji autentycznej empatii, według Rogersa, jest również zachowanie osobistej niezależności (autentyczności) w stosunku do emocji i postaw ujawnianych przez drugą osobę. Wydaje się, iż tego rodzaju osobowościowe kompetencje ujmowane są przez trzy ostatnie czynniki KEO: *Równowaga emocjonalna* (RE), *Wyczucie sytuacji* (WS) i *Znajomość siebie* (ZN).

EMPATIA OSOBOWA: METODA POMIARU

STRUKTURA EMPATII

OKREŚLANEJ ZA POMOCĄ UŚREDNIONEGO WYNIKU OWE

Wysokie wskaźniki pozytywnej korelacji między każdym z czynników KEO a uśrednionym wynikiem danych liczbowych z tych wszystkich czynników (OWE) jest miarą ich spójności wewnętrznej (por. tabela 5). Można by zatem wstępnie traktować ten właśnie uśredniony wynik jako *Ogólny Wskaźnik Empatii* (OWE) zoperacjonalizowanej w KEO.

Na wykresie 1 prezentowany jest rozkład wyników (przeliczonych w skali T) uzyskanych przez poszczególne osoby z wymienionej 268-osobowej grupy studentów w *Ogólnym Wskaźniku Empatii* (OWE).

Uzyskany rozkład *Ogólnego Wskaźnika Empatii* (OWE) jest zbliżony do rozkładu normalnego. Stwarza to zasadne podstawy do dalszych prac badawczych nad dookreślaniem jakościowej charakterystyki empatii zoperacjonalizowanej w KEO. Analizy statystyczne zostały przeprowadzone na wynikach przeliczonych w skali T. Podstawę do tej wstępnej normalizacji wyników uzyskanych za pomocą KEO stanowiły statystyki (średnie i odchylenia standardowe) zamieszczone w tabeli 4.

W całej grupie 268 osób wyodrębniłem dwie grupy o istotnie różnym poziomie OWE – 59 osób o wysokim wskaźniku (powyżej 57 pkt.) i 54 osób o niskim wskaźniku (poniżej 43 pkt.). W tabeli 6 podaję podstawowe statystyki opisowe dla tych dwu grup odniesienia i wskaźniki poziomu istotności różnic między wynikami średnimi tych grup w poszczególnych skalach KEO.

Tabela 6.

Wyniki średnie grup o niskim (N = 54) i wysokim (N = 59) poziomie OWE oraz wskaźniki istotności różnic między nimi w KEO

Czynniki	N-OWE		W-OWE		<i>t</i>	<i>p</i>
	M	σ	M	σ		
ŻS	40,98	8,46	57,83	7,49	11,22	<0,0000
ŻW	48,83	9,77	53,90	9,48	2,80	0,0061
WI	40,13	7,89	59,15	7,67	12,99	<0,0000
ST	40,41	7,98	59,02	6,66	13,50	<0,0000
SO	40,96	8,79	59,24	7,37	12,01	<0,0000
RE	42,13	6,58	57,61	8,72	10,58	<0,0000
WS	39,46	7,34	60,73	6,46	16,38	<0,0000
ZN	43,02	8,21	56,36	9,58	7,92	<0,0000
OWE	35,94	4,81	63,71	4,66	31,14	<0,0000

Prezentowane na wykresie 2 profile z wyników średnich w *Ogólnym Wskaźniku Empatii* (OWE) ujawniają, iż różnice między wyodrębnionymi grupami odniesienia mają charakter nie tylko ilościowy, lecz również jakościowy. Profile te są względem siebie lustrzanym odbiciem, co może sugerować, iż mamy tu do czynienia z ujawnieniem się różnic w zakresie podstawowych orientacji życiowych. Chociaż obie grupy uzyskały zbliżone wartości liczbowe w czynniku *Życzliwość warunkowa* (ŻW), to jednak osoby o wysokim OWE uzyskały w tym czynniku najniższy wynik, podczas gdy osoby o niskim OWE uzyskały w tym przypadku najwyższy wynik spośród pozostałych czynników KEO. Z drugiej strony, największa rozbieżność między obu grupami ujawniła się w czynniku WS (*Wyczucie sytuacji*). Osoby o wysokiej empatii wyróżniają się wysokim wyczuciem znaczenia sytuacji, co umożliwia im zarówno nawiązywanie adekwatnych relacji z innymi, jak i gotowość do zachowania się w sposób spontaniczny i bezpośredni.

MOTYWACYJNE ASPEKTY EMPATII

– OPERACJONALIZACJA EMPATII OSOBOWEJ

Empatia mierzona za pomocą ogólnego wyniku KEO (OWE) przejawia się głównie w spontanicznej życzliwości i w emocjonalnych kompetencjach interpersonalnych i intrapersonalnych, w związku z czym można traktować ją jako przejaw dojrzałości emocjonalnej i osobowościowych kompetencji do rozwoju w adekwatnych relacjach interpersonalnych. Zasadność tego rodzaju hipotezy można by weryfikować poprzez stwierdzenie odpowiednio znaczących wskaźników współzmienności OWE, np. ze wskaźnikiem prężności osobowej (PO), określanej w terminach Masłowa koncepcji motywacji rozwojowej (por. Uchnast, 1997).

W celu weryfikacji powyższej hipotezy przeprowadziłem badania za pomocą KEO oraz Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa i Prężności Osobowej (KPB-PO) omawianej wyżej grupy studentów. Poniżej w tabeli 7 zamieszczone są wskaźniki korelacji (*r* Pearsona) między wynikami KPB-PO i KEO.

Tabela 7.
Wskaźniki korelacji między czynnikami KPB-PO i KEO (N = 268)

KEO	KPB-PO				
	Bl	St	Zs	PB	PO
ŻS	0,25*	0,14*	0,23*	0,24*	0,26*
ŻW	-0,06	-0,35*	-0,15*	-0,23*	-0,09
WI	0,37*	0,19*	0,35*	0,36*	0,39*
ST	0,36*	0,10	0,44*	0,36*	0,46*
SO	0,38*	0,22*	0,31*	0,36*	0,37*
RE	0,32*	0,70*	0,61*	0,72*	0,58*
WS	0,58*	0,43*	0,65*	0,66*	0,67*
ZN	0,34*	0,33*	0,35*	0,41*	0,37*
OWE	0,61*	0,42*	0,64*	0,67*	0,68*

* $p < 0,05$

Prezentowana macierz korelacji umożliwia określenie stopnia współzależności poszczególnych czynników KPB-PO (Bl - poczucie bliskości, St – stabilność, Zs – zaufanie do siebie, PB – uśredniony wynik, PO – prężność osobowa) i czynników KEO. Ogólnie można stwierdzić wysoki stopień pozytywnej współzależności między wszystkimi czynnikami mierzonej empatii. Wyjątek stanowi czynnik *życzliwości warunkowej* (ŻW), który ujemnie koreluje ze wszystkimi czynnikami poczucia bezpieczeństwa (KPB) i wynikami w skali prężności osobowej (PO).

Przedmiotem szczególnego zainteresowania jest wysoki stopień współzależności między zmiennymi empatii a wynikami w skali PO, którą traktuje się jako wyznacznik osobowościowych uwarunkowań dobrego funkcjonowania, stanu zdrowia psychicznego i dynamiki tendencji rozwojowych (por. Uchnast, 1997).

W związku z czym można by postawić hipotezę, iż wyniki w skali *prężności osobowej* (PO) mogą umożliwić dookreślenie takiej struktury czynników empatii, która warunkuje rozwój osobowy i najbardziej adekwatne funkcjonowanie w relacjach interpersonalnych.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy zastosowano metodę wielokrotnej regresji krokowej między wskaźnikami PO a wynikami uzyskanymi w poszczególnych czynnikach KEO przez grupę 268 studentów, które (oddzielnie dla mężczyzn i kobiet) przeliczono w skali T na podstawie metod statystycznych podanych w tabeli 4.

Statystyczne obliczenia wykonano za pomocą pakietu komputerowego *Statsoft Inc. STATISTICA*, v. 5.0.

Uzyskane statystyki w wyniku tych obliczeń zamieszczono w tabeli 8.

Tabela 8.
Udział czynników KEO w wyjaśnianiu wskaźnika PO w wielokrotnej regresji krokowej

Czynniki KEO	Wagi regresji (b)
Życzliwość spontaniczna (ŻS)	-0,02
Życzliwość warunkowa (ŻW)	0,08
Wspieranie innych (WI)	0,11
Swoboda towarzyska (ST)	0,13
Solidność (SO)	0,02
Równowaga emocjonalna (RE)	0,37
Wyczucie sytuacji (WS)	0,38
Znajomość siebie (ZN)	0,02
Waga regresji (a)	-1,66
R – korelacja wielokrotna	0,75
R ² – wyjaśniony procent wariancji	0,57
R ² – z poprawką na „kurczenie się prognozy”	0,56
df 1	8,00
df 2	259,00
Cała wartość statystyki testowej F	42,74
Poziom istotności	0,0000

Na wstępie należy zaznaczyć, iż czynniki empatii zoperacjonalizowanej w KEO wyjaśniają w 57% poziom prężności osobowej, którą uznaje się za wyznacznik osobowościowych uwarunkowań dobrego funkcjonowania, stanu zdrowia psychicznego i dynamiki tendencji rozwojowych. Nadto dane statystyczne z tabeli 8 stanowią

ZENON UCHNAST

podstawę dla podanej niżej formuły (1), według której oblicza się wskaźnik empatii w relacjach interpersonalnych, określanej skrótowo jako *Empatia Osobowa* (EmO). Wskaźnik ten oblicza się dla każdej osoby jako wyznacznik stopnia odpowiedniości jej kompetencji w empatycznych relacjach interpersonalnych do modelu prężnej i adekwatnie funkcjonującej osobowości:

$$(1) \text{EmO} = -1,66 - \dot{ZS} * 0,02 + \dot{ZW} * 0,08 + WI * 0,11 + ST * 0,13 + SO * 0,02 + RE * 0,37 + WS * 0,38 + ZN * 0,02$$

Według powyższej formuły zostały obliczone wskaźniki skali EmO dla każdej z przebadanych osób (N = 268) za pomocą KEO i KPB-PO. Wynik średni EmO dla tej grupy osób wynosi: M = 52,85, a jego odchylenie standardowe: $\sigma = 7,57$. Statystyki te przyjmuję jako podstawę wstępnej propozycji normalizacji wskaźnika skali EmO w skali T.

Znormalizowany wskaźnik EmO obliczyłem zatem z przeliczonych w skali T wyników uzyskanych przez poszczególne osoby w KEO za pomocą komputerowego arkusza kalkulacyjnego, stosując następującą formułę (2):

$$(2) \text{EmO} = (((-1,66 - \dot{ZS} * 0,02 + \dot{ZW} * 0,08 + WI * 0,11 + ST * 0,13 + SO * 0,02 + RE * 0,37 + WS * 0,38 + ZN * 0,02) * 10/7,57) - (528,5/7,57 - 50))$$

Uzyskane wskaźniki *Empatii Osobowej* (EmO) dla 268-osobowej grupy studentów są traktowane zatem jako zmienna statystyczna specyficzna dla danej osoby stylu empatycznego doświadczania, ustosunkowania, współuczestniczenia i współdziałania w relacjach interpersonalnych. Rozkład uzyskanych wyników w skali EmO jest zilustrowany na wykresie 3.

Uzyskany rozkład wyników w skali *Empatii Osobowej* (EmO) jest bardzo zbliżony do rozkładu normalnego (M = 50, $\sigma = 10$). Stwarza to zasadne podstawy do dalszych prac badawczych nad dookreślaniem jakościowej charakterystyki danych uzyskiwanych za pomocą tej skali. Poniżej podaję wskaźniki korelacji (*r* Pearsona) między wynikami w skali EmO a czynnikami skali Kwestionariusza Poczucia Bezpieczeństwa i Prężności Osobowej (KPB-PO).

Tabela 9.

Wskaźniki korelacji między czynnikami KPB-PO a wynikiem w skali Empatii osobowej (EmO)

Czynniki KPB-PO	Bl	St	Zs	PB	PO
<i>r</i>	0,65*	0,57*	0,74*	0,79*	0,75*

* $p < 0,05$

Wysokie wskaźniki korelacji są nie tylko statystycznie istotne, ale nawet wyższe od wskaźników korelacji między czynnikami KPB-PO a *Ogólnym Wskaźnikiem Empatii* (OWE), które zostały podane w tabeli 7. Statystyki te dają zasadną podstawę do dalszej analizy strukturalnej ujawnionej współzmienności. W tym celu wyodrębniłem z grupy 268 osób dwie grupy o istotnie różnym poziomie EmO – 64 osób o wysokim wskaźniku (powyżej 57 pkt.) i 61 osób o niskim wskaźniku (poniżej 43 pkt.). W tabeli 10 podaję podstawowe statystyki opisowe dla tych dwu grup odniesienia i wskaźniki poziomu istotności różnic między wynikami średnimi tych grup w poszczególnych skalach KEO. Wyniki średnie zamieszczone w tabeli 10 zilustrowano na wykresie 4.

EMPATIA OSOBOWA: METODA POMIARU

Tabela 10.

Wyniki średnie grup o wysokim (N = 64) i niskim (N = 61) poziomie EmO oraz wskaźniki istotności różnic między nimi w KEO i KPB-PO

Czynniki	W-EmO		N-EmO		<i>t</i>	<i>p</i>
	M	σ	M	σ		
ŻS – życzliwość spontaniczna	53,52	11,25	44,59	9,83	4,72	<0,0000
ŻW – życzliwość warunkowa	48,94	11,68	52,34	8,84	-1,83	0,0694
WI – wspieranie innych	57,34	8,66	44,33	9,78	7,89	<0,0000
ST – swoboda towarzyska	58,73	7,81	43,07	8,83	10,52	<0,0000
SO – solidność	55,48	9,78	43,08	9,49	7,19	<0,0000
RE – równowaga emocjonalna	60,25	7,80	39,69	5,05	17,41	<0,0000
WS – wycucie sytuacji	61,11	6,24	38,25	6,21	20,53	<0,0000
ZN – znajomość siebie	56,98	9,42	43,38	8,59	8,43	<0,0000
OWE – ogólny wskaźnik empatii	61,80	6,70	38,23	6,45	20,02	<0,0000
EmO – empatia osobowa	63,20	4,42	37,10	4,52	32,66	<0,0000
Bl – bliskość	58,17	7,57	42,20	9,42	10,47	<0,0000
St – stabilność	58,09	8,68	44,15	8,43	9,11	<0,0000
Zs – zaufanie do siebie	60,80	5,78	40,84	8,73	15,14	<0,0000
PB – ogólny wskaźnik	60,80	6,45	40,77	7,88	15,58	<0,0000
PO – prężność osobowa	60,22	6,01	40,64	8,78	14,61	<0,0000

Kształt profili prezentowanych na wykresie 4 jest jedynie zbliżony do profili z wykresu 2, na którym prezentowano wyniki średnie grup wyodrębnionych z uwagi na poziom uśrednionego ogólnego wyniku KEO (OWE). Tym razem jeszcze wyraźniej uwidacznia się nie tylko ilościowa, lecz także szczególnie znacząca jakościowa różnica między obydwooma profilami będącymi w stosunku do siebie lustrzanym odbiciem, np. tendencja do wzrostu liczbowego w czynnikach profilu górnego odpowiada tendencji do obniżania się nasilenia w czynnikach profilu dolnego. Nadto wszystkie wyniki grupy o wysokim EmO są istotnie wyższe od wyników grupy odniesienia (N-EmO), z wyjątkiem wyniku w czynniku *Życzliwości warunkowej* (ŻW). Osoby o niskiej empatii osobowej uzyskały w tym czynniku najwyższy wynik, który można by przyjąć za punkt odniesienia do interpretacji pozostałych wyników.

Należałoby również zwrócić uwagę na znaczącą odpowiedniość poziomu wysokości wyników uzyskanych w czynnikach KEO i w czynnikach KPB-PO: w czynniku poczucia bliskości w stosunku do innych (Bl) oraz w czynnikach poczucia stabilności (St) i zaufania do siebie (Zs), jak również i w skali prężności osobowej (PO). Niewątpliwie odpowiedniość ta ma swe podstawy w sposobie obliczania wskaźnika EmO, ale w tym przypadku godny uwagi jest stopień ugruntowania zoperacjonalizowanej empatii osobowej w strukturze czynników poczucia bezpieczeństwa. Ponadto empatia osobowa wydaje się szczególnie ugruntowana w kompetencjach intrapersonalnych tworzących KEO. Biorąc bowiem pod uwagę wysokość wyników uzyskanych przez osoby o wysokim wskaźniku EmO w poszczególnych czynnikach KEO, najwyższe wyniki uzyskały one kolejno w czynnikach: *Wycucie sytuacji* (WS), *Równowaga emocjonalna* (RE) i *Swoboda towarzyska* (ST). Tymczasem w dalszej kolejności wyznacznikami empatii osobowej w tej grupie okazały się czynniki, które są stosunkowo powszechnie uznawane za podstawowe wyznaczniki empatii: *Wspieranie innych* (WI) i *Życzliwość spontaniczna* (ŻS). Dlatego też tym bardziej intryguje fakt, iż grupa o niskim wskaźniku EmO uzyskała właśnie najwyższy wynik kolejno w czynnikach: *Życzliwość warunkowa* (ŻW), *Życzliwość spontaniczna* (ŻS) i *Wspieranie innych* (WI). W tym przypadku przejawy empatycznej (życzliwej) otwartości na innych wydają się mieć raczej charakter deklaracyjny niż autentyczny z powodu braku ich ugruntowania w kompetencjach mierzonych przez czynniki: *Wycucie sytuacji* (WS) i *Równowaga emocjonalna* (RE).

TRAFNOŚĆ

ZOPERACJONALIZOWANEJ SKALI EMPATII OSOBOWEJ (EmO)

Prezentowane w tabeli 9 dane statystyczne, stosunkowo wysokie wskaźniki dodatniej korelacji między wynikami w skali *Empatii Osobowej* (EmO) a wyznacznikami poczucia bezpieczeństwa i prężności osobowej stanowią zasadną podstawę do wstępnej oceny stopnia trafności pomiaru empatii osobowej za pomocą KEO. Empatia została ujęta bowiem jako jedna z kompetencji emocjonalnych w relacjach interpersonalnych, w których „wychodzi się” poza styl funkcjonowania obronnego i zabezpieczającego. Empatia osobowa ujmowana jest w podstawowej „otwartości” na innych, w spontanicznej życzliwości, w bezpośrednim i swobodnym sposobie bycia, w gotowości do wspierania będących w potrzebie, w prawości i sumienności uczestnika zdarzeń życiowych.

ZENON UCHNAST

Wyodrębnione zmienne osobowościowe traktuje się jako czynniki warunkujące rozwój indywidualny i społeczny, który Maslow ujmował w terminach „zdrowia psychologicznego” lub „pełni człowieczeństwa” (por. Uchnast 2000).

Drugą próbą sprawdzenia trafności miary empatii osobowej może być stopień jej odpowiedniości do Mehrabiana i Epsteina Skali Empatii (1971), którą Rembowski (1989) opracował i zastosował we własnym programie badawczym. Rembowski zaproponował, by obliczać dane psychometryczne uzyskiwane w badaniach tą skalą nie tylko poprzez ich sumowanie (Empatia-wynik ogólny), lecz także poprzez wyodrębnienie siedmiu podskal, przy czym każda z nich jest utworzona przez dwa stwierdzenia. W tabeli 11 zamieszczone są statystyki uzyskane z badań 54-osobowej grupy studentów za pomocą KEO oraz Mehrabiana i Epsteina Skali Empatii.

Dane liczbowe z analizy statystycznej pozwalają stwierdzić, iż wyniki ogólne obu skal są ze sobą współzmiennie na poziomie statystycznie istotnym. Natomiast w zakresie poszczególnych podskal ujawnia się dość duże zróżnicowanie. Występują również ujemne znaki korelacji. Najwięcej dodatnich i statystycznie istotnych korelacji ujawnia się w trzeciej podskali (*Ekstremalna wrażliwość emocjonalna*). Natomiast najwięcej negatywnych wskaźników korelacji pojawia się w podskali pierwszej (*Emocjonalna wrażliwość na otoczenie*) i szóstej (*Tendencje do współczucia*). Pojawienie się negatywnego znaku korelacji między skalą *empatii osobowej* (EmO) a pozytywnie sformułowanymi przez Rembowskiego nazwami podskal można by interpretować jako przejawy obecności w nich pytań odnoszących do tych aspektów empatii, które w KEO ujmuje czynnik *życzliwości warunkowej* (ŻW). Tym samym potwierdza się zasadność potrzeby operacjonalizacji tych właśnie aspektów empatii, które umożliwiają jakościowe różnicowanie realnych kompetencji emocjonalnych w dojrzałych relacjach osobowych od temperamentalnej czy też interesownej (warunkowej) wrażliwości emocjonalnej na sytuacje życiowe innych ludzi, którą Goleman (1999, s. 202) traktuje jako empatię pozorną.

Tabela 11.

Wskaźniki korelacji (r Pearsona) między czynnikami KEO a wynikami w Mehrabiana i Epsteina Skali Empatii (EO i 7 podskal)

Mehrabiana i Epsteina Skala Empatii w opracowaniu Rembowskiego (1989)	Skale KEO									
	ŻS	ŻW	WI	ST	SO	RE	WS	ZN	OWE	EmO
EO – wynik ogólny	0,49*	0,21	0,40*	0,23	0,04	0,14	0,22	0,16	0,37*	0,27*
1.Emocjonalna wrażliwość na otoczenie (pyt. 10, 20)	0,06	0,25	-0,11	-0,13	-0,07	-0,28*	-0,18	-0,12	-0,14	-0,23
2.Rozumienie uczuć osób nieznanymi (pyt. 15, 28)	0,23	0,12	0,11	0,13	-0,07	0,20	0,12	0,21	0,21	0,19
3.Ekstremalna wrażliwość emocjonalna (pyt. 8, 23)	0,45*	0,29*	0,44*	0,27*	0,31*	0,06	0,11	0,07	0,37*	0,21
4.Tendencja do wzruszania się na reakcje emocjonalne pozytywne (pyt. 14, 22)	0,03	-0,05	0,12	0,01	-0,02	0,07	0,01	0,06	0,05	0,05
5.Tendencja do wzruszania się na reakcje emocjonalne negatywne (pyt. 16, 30)	0,26	0,13	0,34*	0,16	-0,08	0,06	0,03	0,09	0,20	0,13
6.Tendencje do współczucia (pyt. 26, 33)	-0,17	-0,19	-0,09	-0,14	-0,03	-0,03	-0,01	0,02	-0,11	-0,07
7.Gotowość do kontaktów z osobami mającymi problemy (pyt. 12, 21)	0,35*	0,09	0,26	0,11	-0,15	0,12	-0,04	0,09	0,16	0,09

* $p < 0,05$

CHARAKTERYSTYKA SKAL TWORZĄCYCH KEO

Kwestionariusz Empatii Osobowej składa się z 80 stwierdzeń ujętych w 10 skal, które można uporządkować w cztery kategorie: (A) rodzaj orientacji ku innym, (B) kompetencje interpersonalne, (C) kompetencje intrapersonalne i (D) uogólnione wskaźniki poziomu empatii.

A. Orientację ku innym ujmują dwie następujące skale:

(1) *Życzliwość spontaniczna* (ŻS). Skala wskazuje na otwartość i zainteresowanie tym, co jest bliskie i znaczące dla drugiej osoby, akceptację jej indywidualności, gotowość do czynnego współuczestniczenia i osobistego, bezinteresownego angażowania się na rzecz dobra innych bez stawiania wstępnych wymogów czy zastrzeżeń.

(2) *Życzliwość warunkowa* (ŻW). Skala ujmuje życzliwość okazywaną w zależności od zwrotnych informacji o wdzięczności, uległości czy też akceptacji wymagań. Okazywanie tej formy życzliwości prowadzi do samozadowolenia z bycia dobrym. Życzliwość może być interesowna lub nawet zaborcza. Skala mierzy empatię pozorną.

B. Kompetencje interpersonalne są mierzone za pomocą trzech następujących skal:

EMPATIA OSOBOWA: METODA POMIARU

(3) *Wspieranie innych* (WI). Skala wskazuje na gotowość do wspierania innych, a także poświęceń dla dobra innych. Ujmuje też gotowość do wyrażania solidarności i wspólnoty z osobami dotkniętymi cierpieniem czy krzywdą.

(4) *Swoboda towarzyska* (ST). Skala wskazuje na bezpośredni i serdeczny sposób bycia, dynamiczność, zainteresowanie otoczeniem, otwartość na nowe sytuacje, gotowość do współpracy i współzawodnictwa.

(5) *Solidność* (SO). Skala mierzy dbałość o dobrą jakość swego działania, o klarowność intencji, wierność przyjętym zasadom, obowiązkowość, sumienność, wytrwałość, jak również potrzebę doskonalenia własnych kompetencji.

C. Kompetencje intrapersonalne są mierzone za pomocą trzech następujących skal:

(6) *Równowaga emocjonalna* (RE). Skala określa stałość reakcji emocjonalnych, umiejętność wprowadzania dobrego nastroju, pozytywne nastawienie do innych, wskazuje też na ukierunkowanie na odległe cele, akceptację przeszłości i umiejętność spokojnego przyjmowania krytyki ze strony innych.

(7) *Wyczucie sytuacji* (WS). Skala mierzy umiejętność adekwatnego rozeznania sytuacji, wskazuje na zdolność dostrzegania różnorodnych podejść, ujęć i aspektów danej sytuacji, umiejętne podejmowanie decyzji, w sposób zdecydowany i klarowny dla innych, działanie taktowne, zasadne i skuteczne.

(8) *Znajomość siebie* (ZN). Skala mierzy stopień rozeznania własnych możliwości i ograniczeń, klarowność i spójność obrazu siebie, poczucie autentyczności i wewnętrznej zgodności działania; gotowość do uświadomienia sobie własnych cech ujawniających się w przeżyciach i w zachowaniu.

D. Uogólnione wskaźniki poziomu empatii:

(9) *Ogólny Wskaźnik Empatii* (OWE).

Wysoki wynik, będący uśrednieniem 8 wyników uzyskanych przez daną osobę we wszystkich czynnikach kwestionariusza, wskazuje na podstawową otwartość na innych, która ujawnia się w sposób spontaniczny i autentyczny. Ta życzliwa „otwartość” na innych przejawia się nie tylko w bezpośrednim i pogodnym sposobie bycia z innymi, ale również w gotowości do wspierania będących w potrzebie i w dbałości o jakość działania odpowiednio do charakteru relacji interpersonalnej i adekwatnie do danej sytuacji życiowej.

Niski wynik wskazuje na brak zdolności do bezpośrednich, swobodnych i serdecznych relacji z innymi, wychodzenia naprzeciw ich oczekiwaniom i potrzebom. Brak ten ma podstawy w zmiennych intrapsychicznych – w słabym wyczuciu danej sytuacji i niedostatecznej integracji wewnętrznej warunkującej klarowność i autentyczność obrazu siebie. Nawiazywane przez takie osoby bezpośrednie kontakty mają na ogół charakter interesowny i warunkowy.

(10) *Empatia osobowa* (EmO).

Wysokie i niskie wyniki uzyskiwane w EmO wskazują na analogiczne tendencje do tych, które określa się za pomocą powyższego wskaźnika OWE, będącego uśrednieniem wyników w ośmiu skalach. Niemniej jednak wskaźnik EmO pozwala dokładniej różnicować strukturę empatii badanych osób w aspekcie stopnia gotowości bądź do życzliwości spontanicznej, bądź warunkowej.

Wprawdzie wyodrębnione z uwagi na poziom wskaźnika EmO grupy odniesienia nie różnią się istotnie w czynniku życzliwości warunkowej (ŻW), to jednak osoby uzyskujące wysokie wskaźniki EmO wyróżnia tendencja do uzyskiwania znacząco wyższych wyników w czynniku życzliwości spontanicznej niż warunkowej. Natomiast osoby z niską empatią osobową (EmO) uzyskują istotnie niższe wyniki zarówno w czynniku życzliwości spontanicznej, jak również we wszystkich czynnikach kompetencji interpersonalnej i intrapersonalnej. Jedynie w czynniku życzliwości warunkowej uzyskują one wyniki wysokie bądź bardzo wysokie, które określają specyficzne cechy ich stylu funkcjonowania w relacjach interpersonalnych. Osoby te przejawiają dążność raczej do poprzestawania na słownych deklaracjach o życzliwości i gotowości do wspierania innych. Tymczasem empatia u osób z wysokim wynikiem EmO przejawia się bardziej w działaniu, które – będąc spontaniczne i swobodne – jest zarazem adekwatne do sytuacji i skuteczne.

Ostatecznie zoperacjonalizowana za pomocą wskaźnika EmO empatia osobowa jest jedną z kompetencji emocjonalnych do nawiązywania i utrzymywania adekwatnych relacji interpersonalnych. Przejawia się ona w osobowej otwartości na innych z zachowaniem szacunku dla ich indywidualności, w spontanicznej życzliwości, w bezpośrednim i swobodnym sposobie bycia, w gotowości do wspierania innych i do odpowiedzialnego i rzetelnego współuczestniczenia z innymi w zdarzeniach życiowych. Zakres i ugruntowanie tak ujmowanej empatii wyznaczają kompetencje intrapersonalne, zwłaszcza zaś zdolność do intuicyjnego wyczucia znaczenia sytuacji, adekwatna do sytuacji i celów działania ekspresja emocji, przejrzystość obrazu siebie i znajomość własnych możliwości i ograniczeń.

*

Empatia ujmowana jako kompetencja osobowa jest czymś bardziej złożonym niż empatia, która – według założeń tradycji dilteyowskiej – przejawia się w zdolności do zrozumienia stanów emocjonalnych innych ludzi

poprzez ich naśladowanie, rezonans afektywny czy uleganie „zaraźliwej” nastrojowości emocyjnej. Empatii osobowej nie można zatem ująć adekwatnie jedynie w wymiarze przeciwstawnych biegunów: syntonizna wrażliwość-obojętność.

Nie negując znaczenia powyższych, raczej temperamentalnych aspektów emocjonalnej wrażliwości, bardziej istotny dla empatii osobowej jest jednak wymiar, którego bieguny określono w rogeriańskich terminach bezwarunkowego i warunkowego szacunku (*positive regard*) dla innej osoby. Empatia ujmowana jest tu jako osobowa kompetencja nie tylko w zakresie nawiązywania, ale również utrzymywania i rozwoju interpersonalnych relacji. Mamy tu zatem do czynienia raczej z charakterologiczną empatią. Przejawia się ona (1) w autentycznej osobowej otwartości na innych, w szacunku dla indywidualności własnej i innych osób, jak również (2) w dążeniu do uważnego docierania do ich doświadczeń i ich osobistych znaczeń.

Empatyczna osobowa otwartość przejawia się w sposobie bycia, który charakteryzuje się *swobodą towarzyską, spontaniczną życzliwością, gotowością do wspierania będących w potrzebie i rzetelnego* (solidnego) respektowania wymogów wzajemnego współuczestniczenia i współdziałania (kompetencje interpersonalne). Nadto empatyczna otwartość wyraża się w umiejętności docierania do osobistych doświadczeń innej osoby i ich znaczeń w kontekście właściwych jej odniesień i orientacji. Wiarygodność odkrywanych wówczas znaczeń ma podstawy w równoczesnym dążeniu do uważnego *wyczucia sytuacji*, utrzymywanej *stabilności emocjonalnej* i dobrej *znajomości siebie* (kompetencje intrapersonalne).

Wyodrębnione komponenty empatii jako emocjonalnej kompetencji interpersonalnej mają wiele wspólnych elementów z dawniejszymi ujęciami empatii w terminach *emocji uczestniczących* (Murray 1938) czy w terminach *wczucia się* w intersubiektywność ugruntowaną w równoczesnym „budowaniu własnego indywiduum” (Stein 1988), a także w terminach przedintencjonalnych sposobów *współbycia-z-innymi* (Binswanger 1958). Ujęcie empatii jako kompetencji emocjonalnej pozwala wyakcentować jej dynamiczne aspekty w organizacji i w ukierunkowaniu czynności, które – jak zauważa Schafer (1976) – są wykonywane w sposób szczególnie wnikliwy, subtelny, całościowy, rzeczowy, godny zaufania i z pewną pasją. W końcu tego rodzaju ujęcie empatii umożliwia wyakcentowanie specyficznych aspektów empatycznego wzajemnego zrozumienia w dialogu osobowym, który Rogers (Rogers, Stevens, 1967) określił w lapidarnym wyrażeniu: *person to person*. Rogers traktował tego rodzaju dialog jako podstawowy warunek rozwoju ku pełnej samoaktualizacji.

Wiarygodność empatycznego rozumienia należałoby oceniać odpowiednio do ujętych w KEO kompetencji intrapersonalnych. W szczególności można by mieć na uwadze te kompetencje, które Fessler (1983) uznał za istotne warunki skutecznego porozumiewania się np. psychoterapeuty z klientem. Okazuje się, że istotne znaczenie ma wówczas zdolność każdego z uczestników tej rozmowy do współuczestniczenia w „rzeźbieniu” znaczeń ujawnianych doświadczeń i sposobów zachowania się oraz we wzajemnych staraniach każdego z uczestników dialogu, by wypowiedź była właściwie usłyszana i rozumiana przez drugą osobę. Pojawia się wówczas poczucie bycia prowadzonym przez słowa drugiej osoby. W związku z tym ewentualne podejmowanie wówczas prób identyfikacji, *wchodzenia w czyjeś buty* czy też *patrzenia jego oczami*, jak słusznie zauważa Fessler, prowadziłyby raczej do przerywania dialogu i do ukierunkowania rozmówcy na wsłuchiwanie się w echo własnych słów, a nie do autentycznie empatycznego rozumienia znaczenia doświadczeń innej osoby. Ostatecznie zarówno wspomniane spostrzeżenia Fesslera, jak i zoperacjonalizowane w KEO kompetencje intrapersonalne wydają się zbieżne ze stanowiskiem Golemana (1999), który uznał za podstawowe wyznaczniki empatii jako jednej z kompetencji emocjonalnej: rozumienie innych, wyczuwanie u innych możliwości rozwoju, nastawienie usługowe i wspieranie różnorodności.

BIBLIOGRAFIA

- Binswanger, L. (1958). Insanity as life-historical phenomenon and as mental disease: The case of Ilse. [W:] R. May, E. Angel, H. Ellenberger (red.), *Existence – a new dimension in psychiatry and psychology* (s. 214-236). New York: Basic Books.
- Fessler, R. (1983). Phenomenology and „The talking cure”: Research on psychotherapy. [W:] A. Giorgi, A. Barton, Ch. Maes (red.), *Duquesne Studies in Phenomenological Psychology* (vol. 4, s. 33-46). Pittsburgh: Duquesne Univ. Press.
- Goleman, D. (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina.
- Goleman, D. (1999). *Inteligencja emocjonalna w praktyce*. Poznań: Media Rodzina.
- Kirschenbaum, H., Land Henderson, V. (1989). *The Carl Rogers reader*. Boston: Houghton Mifflin.
- Mehrabian, A., Epstein, N. (1971). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 4, 525-545.
- Murray, H. (1938). *Explorations in personality*. New York: John Wiley and Sons.
- Rembowski, J. (1989). *Empatia. Studium psychologiczne*. Warszawa: PWN.
- Rogers, C. (1951). *Client-centered therapy. Its current practice, implications, and theory*. Cambridge, MA: The Riverside Press.
- Rogers, C. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. [W:] S. Koch (red.), *Psychology: A study of a science*. Vol. 3: Formulations of the person and the social context (s. 184-256). New York: McGraw-Hill.
- Rogers, C. (1961). *On becoming a person*. Boston: Houghton Mifflin.

EMPATIA OSOBOWA: METODA POMIARU

- Rogers, C., Stevens, B. (1967). *Person to person: The problem of being human. A new trend in psychology*. Lafayette, CA: Real People Press.
- Schafer, R. (1976). *A new language for psychoanalysis*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Stein, E. (1988). *O zagadnieniu wczucia*. Kraków: Znak (oryginalne wydanie: *Zum Problem der Einfühlung*. Halle 1917).
- Uchnast, Z. (1976). Tendencja do samoaktualizacji w procesie dojrzewania osobowości według Rogersa. *Częstochowskie Studia Teologiczne*, 4, 351-373.
- Uchnast, Z. (1996). Empatia jako postawa egzystencjalna. *Roczniki Filozoficzne*, 44, 4, 37-52.
- Uchnast, Z. (1997). Preżność osobowa: Empiryczna typologia i metoda pomiaru. *Roczniki Filozoficzne*, 45, 4, 27-51.
- Uchnast, Z. (2000). Samoaktualizacja a rozwój indywidualny i społeczny. Wyniki z badań psychometrycznych młodzieży i studentów. [W:] L. Niebrzydowski (red.), *Edukacja wobec wyzwań i zagrożeń współczesnej cywilizacji* (s. 31-48). Łódź: Katedra Psychologii Mazowieckiej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu.